

Szórendi megszorítások a tundrai nyenyec kiegészítendő kérdésben

Mus Nikolett

MTA Nyelvtudományi Intézet

Diskurzus ünnepi konfigurációban.
Műhelykonferencia É. Kiss Katalin köszöntésére
Budapest, 2019. 05. 28.

A tundrai nyenyec kijelentő mondat szórendje

- A kijelentő mondat (fő) összetevőinek sorrendje azok mondatrészi szerepétől függ (Salminen 1998, Nikolaeva 2014).
- A kijelentő mondat jellemzően az SOV szórendet követi.

(1) *xasawa kníga-mʔ tolabi(-da).*
férfi könyv-acc olvas.3sg(-3sg.sg)

‘A férfi (a) könyvet olvas(sa).’

S O V

A tundrai nyenyec kijelentő mondat szórendje (folyt.)

- Az SOV sorrendtől eltérő elrendezés is lehetséges.

(2) *kńíga-mʔ xasawa tolabi(-da).*
könyv-acc férfi olvas.3sg(-3sg.sg)

‘A férfi (a) könyvet olvas(sa).’

‘A könyvet a férfi olvassa.’

‘A FÉRFI olvas(sa a) könyvet.’

[neutrális mondat]

[O topik]

[S fókusz]

O   S   V

- Az információs szerkezeti státusszal rendelkező összetevőknek nincs kötött mondatbeli helye.
- Az egyedüli szintaktikai megszorítás a véges ige mondatvégi pozíciója (Nikolaeva 2014).

A tundrai nyenyec kiegészítendő kérdés szórendje

- A kiegészítendő kérdés összetevői is – függetlenül attól, hogy kérdő kifejezés helyettesíti-e vagy sem – jellemzően a mondatrészi szerepük alapján helyezkednek el a mondatban (Nikolaeva 2014, Mus 2015).

(3) *xíba Masha-m? meńe(-da)?*

ki Masha-acc szeret.3sg(-sg.3sg)

'Ki szereti Mását?'

S_{WH} O V

(4) *Igor' xíba-m? meńe?*

Igor ki-acc szeret.3sg

'Kit szeret Igor?'

S O_{WH} V

A tundrai nyenyec kiegészítendő kérdés szórendje (folyt.)

- Az $S_{WH}OV/SO_{WH}V$ sorrendtől eltérő elrendezés is lehetséges.

(5) *Masha-m? xíba meńe(-da)?*

Masha-acc ki szeret.3sg(-sg.3sg)

‘Ki szereti Mását?’

O S_{WH} V

(6) *xíba-m? Igoń meńe?*

ki-acc Igor szeret.3sg

‘Kit szeret Igor?’

O_{WH} S V

A tundrai nyenyec kiegészítendő kérdés szórendje (folyt.)

- A kérdőszó három mondatbeli pozícióban fordulhat elő a kiegészítendő kérdés felszíni szerkezetében:
  - *in situ*;
  - közvetlenül ige előtti pozícióban: *in situ* kérdőszó és topik-kiemelés
Mi van Másával? Mását ki szereti?
  - mondatkezdő pozícióban: *in situ* kérdőszó és fókusz
IGOR kit szeret?

→ nincsen kérdőszó-mozgatás (Nikolaeva 2014)

Q: Van-e szórendi megszorítás a kiegészítendő kérdésben?

Szórendi megszorítások kiegészítendő kérdésekben

- A szakirodalom alapján tudjuk, hogy (az SOV nyelvekben) bizonyos mintázatok nem lesznek jólformáltak a kérdésekben (Beck 1996; Beck & Kim 1997; Tomioka 2005; Kim 2006; İşsever 2009; stb.).
- Kérdőszó és fókusz együttes használata.

(7) **Kim SEN-İ sev-iyor?*

ki 2sg-acc szeret-prog.3sg

‘TÉGED ki szeret?’ (İssever 2009: 106)

[török]

- Kérdőszó és tagadás együttes használata.

(8) ?**Daremo nani-o yom-ana-katta-no?*

senki mi-acc olvas-neg-pst-q

‘Mit nem olvasott el senki?’ (Tomioka 2005:2)

[japán]

Szórendi megszorítások a tundrai nyenyec kiegészítendő kérdésekben

- A tundrai nyenyecben is találunk olyan elrendezéseket, amelyek rosszul formált mondatot eredményeznek.

(9) **xasawa-xawa-m? xíba lada?*
férfi-foc-acc   ki   megüt.3sg

‘A FÉRFIT ki ütötte meg?’

(10) **Masha-ří ŋamge-m? ŋawor-ŋa?*
Mása-lim   mi-acc   eszik-co.3sg

‘Csak Mása mit eszik?’

- Bizonyos kifejezések (fókusz, univerzális kvantort tartalmazó kifejezések) nem előzhetik meg a kérdőszót a kiegészítendő kérdésben.
- Ez Beck & Kim (1997); Tomioka (2005); Kim (2006) és Malhotra (2009) elemzését követve az ún. intervenciós hatással magyarázható: a kérdőszó nem kerülhet bizonyos 'kvantoros' kifejezések vezérlési tartományába.

→ Az *in situ* kérdőszó rejtett mozgatással a logikai formában kerül a hatóköri pozíciójába.

A tundrai nyenyec nyelv és adatok

A tesztek

Eredmények

Következtetések

A tundrai nyenyec nyelv és adatok

A tesztek

Eredmények

Következtetések

A tundrai nyenyec nyelv és adatok

- uráli > szamojéd > északi szamojéd > tundrai nyenyec
- Oroszországi Föderáció (Északkelet-Európa; Északnyugat-Szibéria)
- kb. 20.000/kb. 45.000 beszélő (két-/többnyelvűség aránya kb. 80%)
- Khadry Okotetto (27, férfi, jamali tundra, keleti nyelvjárás)

A tundrai nyenyec nyelv és adatok

A tesztek

Eredmények

Következtetések

- Tundrai nyenyec példák grammatikalitási ítélete.
- Az leggyakoribb névszók és igék használata egy kb. 800K tokenszámú (újságszövegeket tartalmazó) korpusz alapján.
- SOV és OSV szórendű mondatpárok, amelyek tartalmaznak egy kérdő kifejezést valamint
  - egy fókuszt (aff/lim),
  - vagy egy tagadott kifejezést (neg),
  - vagy egy univerzális kvantort tartalmazó kifejezést (NPI/q).

- A kérdő kifejezés nem-specifikus/specifikus olvasatú ('ki', 'milyen gyerek', 'melyik nő')
- A 4x3x2x2 tesztmondatot egzisztenciális, lokatív, fókuszot tartalmazó töltelékmondatok egészítették ki.
- A mondatok véletlenszerű elrendezésben követték egymást.
- A feladatot kétszer megismételte az informáns (eltérő véletlenszerű sorrendben).

A tundrai nyenyec nyelv és adatok

A tesztek

Eredmények

Következtetések

Fókusz és kérdőszó 1

- -xaw(a) toldalék
- alanyi fókusz
- SOV/SVO egyaránt jólformált

(11) *xasawa-xawa xaŋaŋi laxanako-m? tolábi?*
férfi-aff   melyik történet-acc olvas.3sg
'A FÉRFI melyik történetet olvassa?'

(12) *xaŋaŋi laxanako-m? xasawa-xawa tolábi?*
melyik történet-acc férfi-aff   olvas.3sg
'A FÉRFI melyik történetet olvassa?'

Fókusz és kérdőszó 1 (folyt.)

- -xaw(a) toldalék
- tárgyi fókusz
- OSV (inkább) rosszul formált

(13) *xíba weńeko-xowa-m? mańije?*
ki kutya-aff-acc lát.3sg
'A KUTYÁT ki látja?'

(14) *?/*weńeko-xowa-m? xíba mańije?*
kutya-aff-acc ki lát.3sg
'A KUTYÁT ki látja?'

Fókusz és kérdőszó 2

- -rí/-lí toldalék ('csak')
- alanyi fókusz
- a fókusz nem előzheti meg a kérdő kifejezést

(15) **xasawa-rí xaŋaŋi laxanako-m? tolabí?*
férfi-lim melyik történet-acc olvas.3sg
'Melyik történetet olvassa csak a férfi?'

(16) *xaŋaŋi laxanako-m? xasawa-rí tolabí?*
melyik történet-acc férfi-lim olvas.3sg
'Melyik történetet olvassa csak a férfi?'

Fókusz és kérdőszó 2 (folyt.)

- -*ří*/*-lí* toldalék ('csak')
- tárgyi fókusz
- a fókusz nem előzheti meg a kérdő kifejezést

(17) *xaňaňi ňaćeeki weńeko-ří-m? mańije?*
melyik gyerek kutya-lim-acc lát.3sg
'Melyik gyerek látja csak a kutyát?'

(18) **weńeko-ří-m? xaňaňi ňaćeeki mańije?*
kutya-acc-lim melyik gyerek lát.3sg
'Melyik gyerek látja csak a kutyát?'

- Tagadás és kérdőszó

- $(?)S_{\text{NEG}} O_{\text{WH}} V / O_{\text{WH}} S_{\text{NEG}} V$
- $*O_{\text{NEG}} S_{\text{WH}} V$

(19) **/xasawa-xarta-m? xaŋaŋi né ní lada-??*
férfi-conc-acc   melyik nő neg.aux.3sg üt-cng

'Melyik nő nem üt meg még csak egy férfit sem?'

- Univerzális kvantor és kérdőszó

- $(?)S_q O_{WH} V / O_q S_{NEG} V$
- $*O_q S_{WH} V$

(20) *?/*xusuwej xasawa-m? xaŋaŋi ŋe lada?*
minden férfi-acc melyik nő üt.3sg

‘Melyik nő üt meg minden férfit?’

A tundrai nyenyec nyelv és adatok

A tesztek

Eredmények

Következtetések

- Bizonyos kifejezések (fókusz, tagadás, univerzális kvantor) tipikusan nem előzhetik meg a kérdő kifejezést a kiegészítendő kérdésben.
- Annak ellenére, hogy az ítéletek ingadoznak és változatosak, mégis kirajzolódik egy tendencia.
- Több adatközlő bevonása pontosabb eredményekhez vezethet.
- Többszöri tesztelés (és más módszerek) alkalmazása (is) indokolt.

Köszönöm a figyelmet!

Köszönetnyilvánítás

A kutatást a “Nyelvjárási variáció és nyelvi változás elméleti és kísérletes megközelítése a tundrai nyenyec nyelvben” (129235) NKFI projektum támogatja.

Köszönöm az MTA NyTI Uráli nyelvek szintaxisa kutatócsoport munkatársainak a hasznos tanácsokat és megjegyzéseket.